

Івано-Франківський національний медичний університет
Катедра українознавства і філософії

**УКРАЇНОЗНАВСТВО В
ПЕРСОНАЛЯХ –**
у системі вищої медичної освіти

Монографія
Книга четверта

Івано-Франківськ
Видавництво ІФНМУ
2020

УДК 811.161.2; 61; 378
ББК 63.52(4УКР)
У - 45

Працю рекомендовано на засіданні катедри українознавства і філософії Івано-Франківського національного медичного університету 26.09.2019р., протокол № 2.

Друкується за постановою Вченої ради Івано-Франківського національного медичного університету (голова Ради – доктор медичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки **Микола Рожко**) від 01.10.2019р., протокол № 2.

Наукова апробація:

Дмитренко М.І., доктор філологічних наук, професор (м. Київ)

Гринів О.І., доктор філософських наук, професор (м. Львів)

Лизанчук В.В., доктор філологічних наук, професор (м. Львів)

Українознавство в персоналіях – у системі вищої медичної освіти: Монографія: Кн. 4 / За заг. ред. д-ра філол. н., проф., акад. АН Вищої школи України, засл. діяча науки і техніки Качкана В.А. – Івано-Франківськ, 2020. – 268 с.

ISBN 978-966-428-497-1
ISBN 978-966-428-498-8 (Кн. IV)

Колективна монографія увібрала актуальні аспекти українознавчих наук вищої медичної освіти. Особливий акцент зроблено на визначних персоналіях, що репрезентують найрізноманітніші сфери гуманітарного спектру.

Розрахована на викладачів ВНЗ, аспірантів, докторантів, широкі кола студентів.

УДК 811.161.2; 61; 378
ББК 63.52(4УКР)

ISBN 978-966-428-497-1
ISBN 978-966-428-498-8 (Кн. IV)

© Івано-Франківський національний
медичний університет, 2020
© Автори монографії, 2020

ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА ЯК ФІЛОСОФ-ТЕРАПЕВТ

Будь-яка думка є ескізом дії. За цим ескізом ми малюємо (і виправляємо, і перемальовуємо) картину нашого життя

(Андре Моруа)

Людина не може позбутися минувшини людства так само, як не здатна звільнитися від власного тіла

(Андре Моруа)

Засновник психоаналітичної філософії, тісно пов'язаної з медициною, З. Фрейд стверджував, що суспільна мораль тисне на природні людські бажання, схильності, потреби, тому, як це не прикро, породжує неврози. Їх можна лікувати пігулками, адже людина продукт еволюції неорганічної природи в органічну. Але вона також і соціально-духовна істота, тому їй потрібно формувати себе морально чистою істотою, що збереже її душевний рівноважний стан. Відтак, не будуть народжуватись ті суто природні вади, які з'їдають її тіло. Тобто, хвороби тілесні, серед яких заздрість чи не найтяжча, похідні від хвороб душевних. Про це нагадують людству видатні мислителі. Тому вони постійно закликають людину до моральної чистоти помислів. Хоча й серед них небагато тих, хто має «чисте/тихе/спокійне серце». Ми можемо пишатись тим, що серед цих небагатьох є українська людина – Григорій Варсава Скворода. Про нього й буде йти мова у цьому розділі.

Від природи людина є допитливою істотою. І саме допитливість спонукає людину до пошуку відповідей на питання про причини порушення людиною нормального природного стану, яким є стан рівноважний. Але не тільки в суто природно-біологічному розумінні, але значною мірою в розумінні соціально-духовному, душевному. Адже будь-яке питання спровоковане тим, що стан спокою для людини є відносним, а не абсолютним. Із позицій виключно фізичних стан рівноваги зберігається доти, доки на будь-який об'єкт не подіє якась зовнішня, а для живої істоти також і дія внутрішніх органів, яка й порушує нормальний стан як стан рівноважний. Для людини такий стан майже недосяжний, що, врешті, й спонукає її до пошуку способів відновлення хоча б відносного спокою. Тим складніше досягти цього стану, чим активнішою у своєму житті є конкретна людина. Виявляється, що досягти такого стану можна лише на шляху світопізнання як водночас самопізнання, як людинопізнання. Знайшовши відповідь на причину, яка порушила стан рівноваги, людина відчуває стан здивування від його відновлення хоча б на коротку мить. І тому Філософ, як величають Арістотеля, назвав здивування початком філософії, а саму філософію лаконічно визначив як процес «мислення про мислення».

Такою постійно мислячою особистістю для українського народу якраз і був Григорій Сковорода. Складно здивувати зацікавлену українську людину, яка насправді ідентифікує себе як свідомого українця, обізнаного зі світовою філософією, але від цього не стала абсолютним космополітом, якимись новаціями щодо інтерпретації та тлумачення творчості цього видатного мислителя. Але хотілось би відзначити, що, закликаючи до «веселощів сердечних», до «спорідненої душевної праці», а душа якраз і є втіленою у фізіологію та біологію суб'єктно-пізнавальною субстанцією людини, він виявився тим філософом, який лікував як душу, так і тіло. Адже втрата рівноважного стану це також і втрата здоров'я, втрата нормальної еволюційно сформованої рівноваги й гармонії у взаємодії всіх органів людського тіла. Тому не випадково, що філософія виникла як терапевтична функція душі, перебувати якій у тілі, постійно підданому внутрішнім і зовнішнім впливам, досить складно. Звідси відомі поетичні рядки про те, що «душа зобов'язана трудитись і вдень, і вночі», що для неї ледь чи не нормою є «постійний бій, оскільки спокій лише сниться». Хоча насправді, змісти сну також не дають спокою як під час самого сну, так і після пробудження для його тлумачення.

Перед тим, як перейти до аналізу певної праці Г. Сковороди, наведемо визначення лікувально-терапевтичної функції філософії видатним філософом Марком Аврелієм. Виходячи з трипостасної природи людини – тіла, душі й духу, де «тілу належать сприйняття, душі – устремління, духові – основоположення», він констатував: «...все, що відноситься до тіла, подібне потокові, до душі – сновидінням і диму. Життя – боротьба і мандрівки по чужині; посмертна слава – забуття. Але що ж може вивести на шлях? Ніщо, крім філософії» [I, с.520]. Тільки філософія досліджує дух, тому дає основоположення. Як це їй вдається? Вона починає пізнання не з констатації мінливого, до чого підштовхують тіло й душа, а з незмінного як чогось цілого й цілісного, як самої цілі. «Дух Цілого вимагає єднання... Все сплетено одне з одним, всюди божественний зв'язок і навряд чи знайдеться що-небудь чуже всьому іншому. Все об'єднане загальним порядком і слугує для прикрас одного й того ж світу. Адже зі всього складається єдиний світ, все пронизує єдиний бог, єдина сутність всього, єдиний закон, єдиний і розум у всіх одухотворених істотах, єдина істина» [I, с.522, 523].

Переконаний, що «дух Цілого», який «вимагає єднання», був стрижнем у всій життєдіяльності Г. Сковороди. Він володів якісним знанням про античну філософію, через що й величали його як «українського Сократа», який закликав до формування в людині здорового філософського духу як запоруки здоров'я тілесного. Для аналізу обрана невелика праця «Тлумачення із Плутарха про тишу серця». Нагадаємо також, що українській філософській думці властива така риса, яку дослідниця А. Бичко назвала кордоцентризмом. Хоча, на жаль, не завжди як серед українського пересічного люду, так і української духовної еліти здоров'я серця на першому місці. Їм також властивий і суб'єктивний ідеалізм з його егоцентризмом і навіть соліпсизмом. Тому й В. Винниченко правильно стверджував, що українську історію не можна читати без прийому бромю для заспо-

коєння. Чому він також сприяв досить потужно. Тим важливішим є долучення до філософії серця у викладі нашого Сократа. Хоча й відносно нього як творця сучасного українського народу, як вважають деякі філософи, є застереження щодо сформованої на прикладі його життєвої позиції «сковородинської людини» [5, с.20-21], з її позицією, яку «світ ловив, але не впіймав». Йдеться про позицію «моя хата з краю», а не в країні, не в її серці. На це звертав увагу П. Куліш, ведучи мову про «хутірську» філософію.

Отже, переходимо до зазначеної праці, яка не є механічним перекладом праці Плутарха «Про спокій душі» або «Про тишу серця», а є тлумаченням самого Сковороди з точки зору сучасних йому реалій суспільного життя. Адресатами були сучасні йому люди, до одного з яких він звертався лікувальними словами, яких часто не вистачає нинішнім лікарям у зверненні до хворих. Ось ці слова, на які реагує і сучасна людина також дуже позитивно: «Високомилостивий пане, Вашого високоблагородія найнижчий слуга, любитель і син світу» [4, с.211]. Сучасна психологія стверджує, що кожна людина потребує щоденно чи не сім похвал-поглажувань. Це вже лікує душу. Нехай читача не вводять в оману нібито принизливі слова про самого себе як «найнижчого слугу». Це не приниження, а данина духовній спадщині пращурів, на якій зростають не завжди вдячні нащадки.

Переказ твору будь-якого видатного пращура, особливо ж глибокодумного філософа, завжди свідчить про те, що нащадок проявляє вдячність до пращура. Тлумачення відомого і вміння знайти в ньому щось нове, як вважав інший мудрець, за духом також українець, бо стверджував, що «щирість – це шлях Неба», йдеться про Конфуція, є критерієм того, що такий людині можна довіряти навчання молоді, бо це навчання здійснює процес *мислення* сучасника *про мислення* попередника. Тому знаходимо у цьому перекладі думки самого Сковороди. Наведемо основні з них, які чітко виражають лікувально-терапевтичну функцію філософії. Звертаючись до адресата «Любий мій Іриненю!», Плутарх-Сковорода виступає як лікар: «ти просиш мене написати кілька для тебе думок, які б змогли заспокоїти схвильоване серце» [4, с.212]. Звертання здійснюється засобами «благом одухотвореної мови», зміст якої «дихає лікуванням і заспокоєнням серцю» [4, с.212].

Лікарська професія передбачає, що людина, яка її обирає, вже містить в серці своєму, в душі своїй співчуття до хворого. Причому, воно має перевершувати жагу до багатства, схильність отримувати якісь матеріальні вигоди як від самого хворого, так і від держави, бо це почуття суто моральне, шляхетне, а не економічне. Приклади звитяги відомих українських лікарів, переважно в попередніх століттях, підтверджують таку душевну й духовну установку свідомості. Кордоцентризм в цьому випадку є філософським її виміром, а не меркантильним. Звідси й акцент нашого мандрівного філософа на принциповому наголосі античного історика й філософа. Ось це положення: «Якже може чи багатство, чи людська слава, чи скіпетр подати серцю безпристрасність і великодушність, якщо в ньому не буде духа премудрості й духа міцності, які однаково утверджують серце у всякому стані, щоб і життєва гордість не

спокусила, і нужда не довела до відчаю?» [4, с.212].

Така установка, як це не сумно, не зовсім приживається в сучасному українському медичному товаристві. Це чітко проявляється в тому шаленому спротиві реформам в системі охорони здоров'я, який ми спостерігаємо, я маю на увазі ту частину філософів, які розглядають кардіологію не як професію, а як душевне покликання. Тут само собою появився у нашій свідомості зміст, який в Нагірній Проповіді звучить так: «Блаженні чисті серцем, бо **вони** (курсив наш – В.Ж.) Бога побачать» [Матвій, 5:8], а не хтось інший. Йдеться про Бога як сутність морально чистого Розуму, який Сковорода бачив. Тому його не впіймала й церква, бо він був «любитель і син світу». Бо царство Боже – це царство Розуму. Не забуваймо, що грецькою Theos – це Розум; це освячений пізнавальними зусиллями мислення Розум, від імені якого й віщав Христос як головний персонаж євангельських сюжетів, що відображав певну кількість реальних людей, для яких життєвий принцип «хліба і видовищ» був неприйнятний.

Стати на такий шлях складно. Для цього треба мати споріднену зі світовим Розумом душу, яку не здатне спокусити лукавство, що йде від стану суто тілесного неспокою. «Які ж ліки у бездіяльності? Вони не можуть відігнати нежиті, не лише туги й нудьги від серця. Не велика й туга, й допомога від бездіяльності і нашим друзям, і вітчизні, і нашим близьким або домашнім» [4, с.213]. Навпаки, бездіяльність породжує моральну деградацію. «Хворому тілу, слабому розумові важко годити. Хворий і на дружину, і на лікаря жовчний. Прикрий йому приятель, що прийшов відвідати, а коли відійшов – досадний. Найм'якше ліжко для нього тверде. Дивись же, як лиш заблісне сонце здоров'я, тоді він, що гидував найсмачнішою їжею, з насолодою їсть найпростішу» [4, с.214-215].

«Сонце здоров'я» йде від чистоти сердечних помислів людини, які формує філософська мудрість в тому разі, якщо вона свідомо обирає самопізнавальний спосіб життя як водночас природний. А природа діє згідно врівноваженої міри потреб для всіх її об'єктів. Найперше – живих, тих, що мають внутрішнє життя, мають психічну форму відображення, мають тваринну душу як орган, що визначає міру життєвих потреб. Людина, на жаль, якщо не формує в собі розумну душу, сама себе робить хворою. «Бо задрість, ненависть, наклеп, злопам'ятність самі себе печуть і з'їдають. І на цих самогубців не сердиться, а співчуває розумний, а нерозумний мучиться» [4, с.216]. Натомість «філософія радить і у власному, і в чужому нещасті не жалістю себе з'їдати, а лікувати. Як же не противно розумові біситися й мучитися тим, що не всі ті добрі й ввічливі, з ким нам довелося жити?» [4, с.217].

Це вкрай важливий аспект у цьому перекладі, зробленому Сковородою із твору Плутарха. На ньому варто зупинитись для розуміння хвороби української як народної, так і просвітленої знаннями розумної душі. Здобуваючи досвід, який залишають пращури своїм нащадкам, варто не просто мати інформацію про його зміст, мотиваційно спрямований на моральні чесноти поведінки. Цього недостатньо. Потрібно, найперше, внутрішню змістовну *ін*формацію тексту/текстів перетворити у внутрішню мотиваційно спрямовану душевну потребу власної

душі. Пересічну людину переконує не стільки досконала логіка доведення, скільки приклад такої поведінки і тих, хто доводить, хто моралізує, але сам не демонструє адекватного моральним настановам способу життя. Це не лікує, бо не багатознайство навчає розуму, а очевидний для люду розумно вмотивований спосіб життя лікаря. У нашому випадку – філософа як творця належного, а не механічного фіксатора наявного для будь-кого. Це було властиве лікарю-філософу, яким і був Григорій Сковорода.

Хвороба української народної душі, народу в його переважній більшості якраз у тому, що він у своїй мотиваційній свідомості надміру схильний до порівнянь свого життєвого стану зі станом інших. За філософською класифікацією – це прояв так званого суб'єктивного ідеалізму. Якщо він надмірний, то досить легко переходить у соліпсизм, у твердження про те, що «я *сам* знаю», забуваючи, вірніше, ігноруючи той факт, що фундамент індивідуального знання належить пращурам. Як і те, що статус знання визначається тим, настільки вони відображають закон як прояв загально-необхідного й об'єктивного, а не індивідуального, досить хиткою підставою якого є власний життєвий досвід.

Хвороба освіченої, тобто просвітленої знаннями, української душі, з одного боку, йде від того, що вони також носії народної душі з її певними вадами. З другого, вони страждають на хворобу самолюбства, хворобу, навіть тяжчу для лікування, ніж хвороба народу. Пересічна українська людина задоволена собою (на це звернув увагу Ортега-і-Гасет, характеризуючи людину маси), натомість освічена незадоволена тим, що з нею не завжди «добрі й ввічливі» інші. Плутарх звертається до Іриней, а Сковорода, мандруючи чверть століття Слобідською Україною, ніби говорить людині, схильній до просвітлення народу: «Любий мій, добре запам'ятай! Чи не ревність і самолюбство гніздяться в серці нашому, затуманені біснуванням на чужі гріхи. Бо із самолюбства народжується гарячковість у справах, із гарячковості – норовистість і запальність, що лютує з найменшої несправності. Начебто через неї погане сталося чи щось добре не дісталось. Добросердна ж людина все байдуже сприймає, без прикрощів, і лагідно з усіма обходиться» [4, с.217].

Звичайно, що це не означає необхідності, особливо в наш час, визначений як час інформаційно-технологічний, просвітлювати народну свідомість чеснотами, без яких вона не буде почуватися щасливою, задоволеною життям. Важливо, щоб зовнішня інформація про знання набувала форми внутрішнього переконання. Щоб той, хто несе знання, наочно демонстрував те, що не тільки його розум насичений знаннями, але і його серце; що істини, які доносяться, є сердечними істинами. Такими, як у В. Сухомлинського, який не лише знання передавав дітям, але й «серце віддавав дітям». Бо не знання самі по собі сила, не їх технологічне втілення в промисловість, а їх втілення в спосіб життя людей, «відвертає думку від того, що турбує, а повертає до того, що звеселяє, як повертає наш зір на зелені луки, якщо його турбує сонячне сяяння. А хто занурює сердечне око у нещастя, що його спіткало, той подібний на відьму, яка в чужому домі все бачить, а в своєму сліпа. Подібний і до медичних банок, що витягують із тіла найгіршу кров. Подібний і до шинкаря, що, розпродавши добре вино, сам

висмоктує дріжджі» [4, с.217].

Паралелі із нашим сучасним станом суспільства, в якому, на жаль, політики-популісти так люблять народ, а фактично себе самих, що формують в його свідомості не «радість сердечну», а суцільне невдоволення життям. Коли ж їх самих, йдеться про популістів, піддають критиці, то вони страшенно обурюються наклепами і все спростовують. Як підсумок: радіють наші недруги. Причому, радіють вже півтора тисячоліття, про що можна дізнатись із праці Митрополита Іларіона (І. Огієнка) «Дохристиянські вірування українського народу» у розділі «Вдача й суцільне життя наших предків» [3, с.340-352].

Оскільки видання присвячене українознавству, варто об'єктивно характеризувати його духовний стан. Цього вимагає також соціологічний закон, згідно з яким «громадська думка править світом». А вона досить інерційна, стереотипна, консервативна. І це не обр́аза народу, а його об́раз. Хоча критика народу в усіх його соціальних верствах належить не самому Сковороді, але вже сам вибір ним для перекладу саме такої праці античного філософа й історика свідчить про спільність позиції. Тому маємо опосередковану критику, в якій дістається як провідній верстві, як «добірній меншині» (Д. Донцов і цитований ним також Ортега), так і народній масі. Перша піддає критиці маси, а маси заздять їй. Звідси максима Сковороди про те, що «всяк ходи своїм шляхом», оскільки має бути «рівна для всіх нерівність». Це спільна думка і Плутарха, і нашого пророка, який, цілком можливо, мав аналогічну думку, але, оскільки вона вже висловлена раніше, він переклав першоджерело. «Багато ж допомагаємо серцю нашому тоді, коли на вигоди нашого власного життя дивимось. Принаймні, щоб ми не рівняли нас з тими, хто нас перевершив. Оцією-то вадою весь світ страждає. ... Не робить цього здорова й мирна душа, Вона не заздрить вищим від себе, а хвалиться й дякує Богові за стан свого життя, в якому незліченна кількість людей раді б жити, якби дано їм вишнім» [4; с.218, 219]. Тому зустрічаємо в праці об'єктивні характеристики на зразок «сліпий народ», «безумний народ», в якого поселився «біс самолюбної волі» та ін.

Щоб позбутись душевних хвороб, потрібно формувати в собі радість від життя, розуміючи його не як дім, огорожений стінами, а як дім, огорожений мудрістю, яку формують, за виразом Сковороди «очиті очі», а не очі, які бачать лише предметно-речовий світ, а не світло чистого серця. Такі очі не відгороджують людину від Всесвіту, навпаки, піднімають рівень її свідомості до радісного сприйняття того, що він втілений у ній самій. Тому разом із автором першоджерела він стверджує: «Це в нашій силі, і це єдині двері, що ведуть у храм спокійного серця. Всіма силами намагайся не роздразнити твого внутрішнього судді, совість твою: лиш від її гніву народжуються в душі черви й чиряки, що лютують день і ніч і позбавляють душу безцінного миру» [4, с.224].

М. Гайдеггер, якого різні рейтинги вважають філософом №1 ХХ-го ст., виходив із того, що людина лише тоді стає на шлях істинного філософування, коли вона вступає в діалог із видатними мислителями, маючи жагучу потребу в тому, щоб підняти на рівень розуміння ним тих життєвих проблем, про які він також міркував. Г. Сковорода піднявся на рівень видатного мислителя якраз

тому, що, не відриваючись від безпосередніх реалій тогочасного життя, не відриваючись від, як полюбляють у нас говорити, «простого народу» (зауважуємо, що не сприймаємо такого визначення, бо «простота хуже воровства»), спілкувався також із текстами видатних мислителів. Це дало йому можливість усвідомити, що тілесні хвороби породжують хворобливі душевні устремління. Щоб їх вилікувати, людині слід прагнути до того, щоб мати чисте помислами серце, оскільки найбільшою мірою його роз'їдають заздрісні бажання, реалізувати які він не може. Але й позбутись їх також не може, тому перетворює своє життя на хворобливу нежить. Ті ліки, які пропонує офіційна медицина, не здатні вилікувати душу, якщо вона продовжує звичний спосіб життя. Звідси, очевидно, запропонована ним душевна терапія, в основі якої кордоцентризм, який, на відміну від професійних хірургів-кардіологів, не крають серце скальпелем чи сучасними лазерними променями, а відкривають йому як двигуну життя шлях до пізнання себе самого, пізнання себе сьогоdnішнього і себе завтрашнього, до порівняння себе вчорашнього із сьогоdnішнім, а сьогоdnішнього із цілком реальним завтрашнім, а не до постійного порівняння себе сьогоdnішнього з іншими сьогоdnішніми. Перший шлях відкриває людині саму себе в якості самодостатньої істоти, в якій достатньо сил для вдосконалення. Другий, навпаки, закриває для неї самої шлях вдосконалення, бо це шлях самоприниження. Важливо, щоб людина, в тому числі сучасна українська людина, це усвідомлювала. Таким, очевидно, є приклад філософської терапії, який залишив нам Григорій Варсава Сковорода, «нехай буде він прославлений», а не хтось, не споріднений зі змістом української душі.

Питання тільки в тому, чи відбудеться таке зцілення народу. Відбудеться, якщо йти за душевно спорідненим українській душі мудрим висловом Конфуція: «Приносити жертви духам не своїх предків – прояв улесливості» [2, с.145], а не мудрості.

Література та джерела

1. Антологія мирової філософії: В 4-х т. – М.: «Мисль», 1969. – Т.1. – Ч.1. – 576 с.
2. Древнекитайская философия: Собрание текстов в двух томах. – М.: Мисль, 1972. – Т.1. – 363 с.
3. Іларіон, митрополит. Дохристиянські вірування українського народу: Історико-релігійна монографія / Видання друге. – К.: АТ «Обереги», 1994. – 424 с.
4. Сковорода Григорій. Твори: У 2 т. / Г. Сковорода. – К.: АТ «Обереги», 1994. – Т.2. – С.211-225.
5. Шлемкевич М. Загублена українська людина / М. Шлемкевич. – К.: МП «Фенікс», 1992. – 168 с.

Зміст

Слово в дорóгу!	
(Микола Рожко)	3
Мистецтво бути людиною: Анатолій Циганенко	
(Алла Алексєєнко)	4
Федір Срібний – науковець галицької школи істориків України	
(Ігор Андруняк, Тарас Андруняк)	11
«Мелодія» життя Мирослава Скорика	
(Наталія Божко)	18
Літописець рідного краю (Ярослав Коваль)	
(Володимир Борович, Любомира Василечко)	27
Участь Івана Кревецького в національно-культурному житті	
Галичини першої половини ХХ століття	
(Наталія Гірна)	38
Початки політичної діяльності митрополита Андрея Шептицького	
та перші кроки в українському національному русі	
(Галина Гладка)	46
Вирок «пропащому часу»: Валентин Мороз	
(Олег Гринів)	57
Григорій Сковорода як філософ-терапевт	
(Віталій Жадько)	64
«Соняшна пані» у суголоссі звуків: мистецтвознавча	
сильвета Дарії Гординської-Каранович	
(Ганна Карась)	71
Культурно-просвітницьке кредо Івана Брика	
(Володимир Качкан)	93
Стрепенувся птах пам'яті (до історії неопублікованої книжки	
про Ірину Вільде)	
(Володимир Качкан)	103
Фольклорно-народознавче поле Михайла Павлика	
(Володимир Качкан)	111
«Лавроносний поет» і професор філософії Києво-Могилянської	
академії Стефан Яворський	
(Марія Кашуба)	121
Тронькові краєвиди	
(Михайло Косило)	134
Новаторство лікаря Івана Сікорського в контексті становлення с	
пециальної освіти в Україні	
(Олександра Кузенко, Людмила Мацук)	146
Скульптор Сергій Литвиненко в українському мистецтві ХХ ст.	
(Петро Кузенко)	158
Біля витоків медичного вишу Прикарпаття	
(Ігор Любчик)	165
«Переплелись, як мамине шиття...»: Олекса Романець	

(Богдан Мельничук)	172
Олена Рудловчак – найвизначніша дослідниця української літератури та культури Закарпаття поза межами України	
(Микола Мушинка)	181
Іван Франко в культурно-інформаційному просторі Волині ХХ ст.	
(Ігор Павлюк)	191
Філософське обґрунтування прогностичних позицій здоров'я людини і «здорового суспільства» (за концептами філософів)	
(Алла Сініцина, Михайло Голянич)	203
Людиномірність естетичних поглядів І. Франка	
(Анна Сокирко)	212
Іван Савицький – перший ректор Станіславського медичного університету (до проблеми державного регулювання медичної діяльності на Прикарпатті у першій половині ХХ ст.)	
(Оксана Сорока Ярослав Радиш)	219
Конструктивний націоналізм як світоглядна основа Тараса Шевченка	
(Микола Сулятицький)	229
Яснозбройний українець – Юрій Липа	
(Ольга Турган)	235
Філософія «оптимального життя» Миколи Амосова	
(Ірина Утюж, Наталія Спиця)	246
Вона творила літературне середовище Чернівців – Ольга Кобилянська	
(Леся Щербанюк)	254
Авторський колектив	265